

Εισαγωγή στην παγκόσμια πολιτική

Πηγή: hh5800/Getty Images

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Πώς πρέπει να μελετούμε την πολιτική; Παραδοσιακά, επικράτησε η τάση να επικεντρωνόμαστε σε πολιτικούς δρώντες και θεσμούς σε τοπικό και εθνικό επίπεδο. Πέραν αυτού, οι φοιτητές και οι μελετητές στο υποπεδίο της πολιτικής που αφορά τις διεθνείς σχέσεις/διεθνή πολιτική θεωρούν ότι ο επιθετικός προσδιορισμός «διεθνής» σχετίζεται με τον πολιτικό χώρο στον οποίο τα εν λόγω τοπικά και εθνικά πολιτικά συμφέροντα αναπαρίστανται με τη μορφή αλληλεπίδρασης μεταξύ κρατών, περιοχών κρατών και ενός παγκόσμιου «συστήματος κρατών». Ωστόσο, από τα τέλη του 20ού αιώνα η έννοια της παγκοσμιοποίησης έθεσε υπό αμφισβήτηση αυτούς τους περιοριστικούς, κρατοκεντρικούς τρόπους σκέψης στο πεδίο της πολιτικής. Στο βιβλίο αυτό πραγματευόμαστε την *παγκόσμια πολιτική*, δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η πολιτική –τον αγώνα για την απόκτηση ισχύος, τους τρόπους κατανομής της ισχύος, καθώς και τον τρόπο όσο το δυνατόν καλύτερης οργάνωσης και συνύπαρξης στο πλαίσιο κοινωνιών– σε παγκόσμιο επίπεδο.

Σε τι αναφέρεται όμως ο όρος «παγκόσμια» όταν μιλάμε για την πολιτική και γιατί έχει σημασία; Σε τι διαφέρει από τον όρο «διεθνής», ως τρόπος θέασης ή σύλληψης του κόσμου μας; Ποια είδη δρώντων, θεσμών και διαδικασιών συμβάλλουν περισσότερο στην παγκοσμιοποίηση της πολιτικής και ποιοι προσπαθούν να την αναχαιτίσουν και γιατί; Στο παρόν κεφάλαιο διερευνάται η ανάδυση ενός παγκόσμιου φαντασιακού στις συζητήσεις για την πολιτική και τις διεθνείς σχέσεις, εξετάζονται οι προεκτάσεις του στη μελέτη και την άσκηση της πολιτικής στην παγκόσμια σκηνή –συμπεριλαμβανομένων ζητημάτων που ξεκινούν από την κρατική κυριαρχία και καταλήγουν στην πανδημία του Covid-19– και διατυπώνονται προβληματισμοί σχετικά με τα ζητήματα της συνέχειας και της αλλαγής στο πλαίσιο της παγκόσμιας πολιτικής.

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ

- Τι σημαίνει ο όρος «παγκόσμιος» και πώς σχετίζεται με τον όρο «διεθνής»;
- Πώς έχει αλλάξει η μορφή της παγκόσμιας πολιτικής τις τελευταίες δεκαετίες;
- Ποιες ήταν οι συνέπειες της παγκοσμιοποίησης στην παγκόσμια πολιτική;
- Σε τι διαφέρουν οι κυρίαρχες προσεγγίσεις της παγκόσμιας πολιτικής από τις κριτικές προσεγγίσεις;
- Ποιες είναι οι πτυχές της παγκόσμιας πολιτικής που έχουν μεταβληθεί λόγω παγκοσμιοποίησης και ποιες είναι αυτές που παραμένουν αμετάβλητες;

Από τη «διεθνή» στην «παγκόσμια» διάσταση;

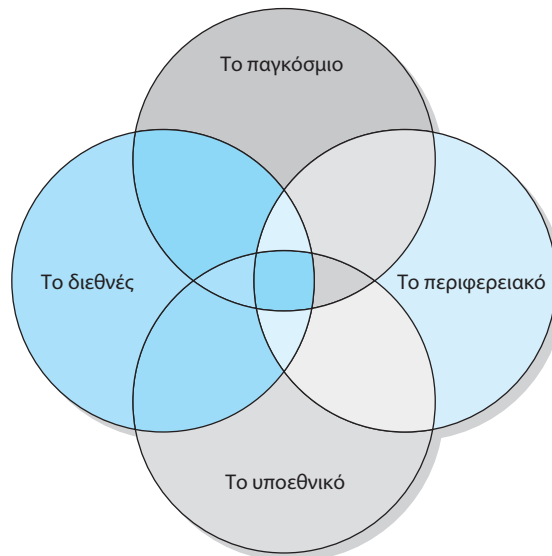
Σκοπός του παρόντος βιβλίου είναι να αποτελέσει μια επικαιροποιημένη και διεξοδική εισαγωγή στην παγκόσμια πολιτική, διατηρώντας το βλέμμα στραμμένο στο μέλλον. Επιχειρείται μια αυθεντική/φυσική θέαση της παγκόσμιας πολιτικής σκηνής, χωρίς να αγνοείται η διεθνής διάσταση των παγκόσμιων υποθέσεων, εκκινώντας από την παραδοχή ότι η «παγκόσμια» και η «διεθνής» διάσταση αλληλοσυμπληρώνονται και δεν αποτελούν αντικρουόμενους ή ασύμβατους τρόπους θεώρησης. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, η παγκόσμια πολιτική δεν αφορά μόνο την πολιτική σε «παγκόσμιο» επίπεδο – δηλαδή τις παγκόσμιες διαδικασίες, τα παγκόσμια συστήματα και τα θεσμικά πλαίσια – αλλά, το σημαντικότερο, την πολιτική σε όλα τα επίπεδα:

Κράτος: Πολιτικός θεσμός που διεκδικεί με επιτυχία την άσκηση κυρίαρχης δικαιοδοσίας εντός καθορισμένων εδαφικών συνόρων.

το παγκόσμιο, το περιφερειακό, το εθνικό και το υποεθνικό (βλ. Εικόνα 1.1). Μια τέτοια προσέγγιση αποτυπώνει το γεγονός ότι ενώ τα **κράτη** (states) αλληλεπιδρούν μεταξύ τους – όσον αφορά ένα διευρυνόμενο φάσμα ζητημάτων – σε συνθήκες παγκόσμιας διασυνδεσιμότητας και αλληλεξάρτησης, παραμένουν οι κύριοι δρώντες στην παγκόσμια σκηνή.

Από τη στιγμή όμως που το διεθνές παράδειγμα, σύμφωνα με το οποίο οι παγκόσμιες υποθέσεις ουσιαστικά ανάγονται στις σχέσεις μεταξύ κρατών δεν αποτελεί πλέον επαρκές θεμέλιο για την κατανόηση, τι έχει αλλάξει και πόσο σημαντικές είναι οι συγκεκριμένες αλλαγές; Με ποιον τρόπο έχει αλλάξει η μορφή της παγκόσμιας πολιτικής τα τελευταία χρόνια; Οι σημαντικότερες αλλαγές είναι οι εξής:

- η εμφάνιση νέων παγκόσμιων δρώντων,
- η ενίσχυση της αλληλεξάρτησης και της διασυνδεσιμότητας,
- η άμβλυνση της διάκρισης μεταξύ εγχώριου και διεθνούς,
- η ανάδυση της παγκόσμιας διακυβέρνησης.

ΕΙΚΟΝΑ 1.1 Η επικράτεια της παγκόσμιας πολιτικής

ΣΤΟ ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ...

Πώς ορίζουμε την παγκόσμια πολιτική;

Τι εννοούμε λέγοντας ότι η πολιτική έχει «καταστεί παγκόσμια»; Με ποιον τρόπο διαφέρει η «παγκόσμια» από τη «διεθνή» πολιτική; Ο όρος «διεθνής» σημαίνει *μεταξύ εθνών* και στην εποχή μας αναφέρεται συνήθως στις σχέσεις μεταξύ εθνών κρατών ή απλώς «κρατών». Ο όρος «παγκόσμιος», από την άλλη πλευρά, έχει δύο ερμηνείες: σύμφωνα με την πρώτη, ο παγκόσμιος αφορά *ολόκληρο τον κόσμο*, καθώς διαθέτει πλανητική (όχι απλώς περιφερειακή ή εθνική) σημασία. Η Γη είναι, στην πραγματικότητα, ο κόσμος. Η παγκόσμια πολιτική, υπό αυτή την έννοια, αναφέρεται στην πολιτική που διεξάγεται σε παγκόσμιο και όχι σε τοπικό, εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο. Ως εκ τούτου, επι-

κεντρώνεται κυρίως στο έργο οργανισμών όπως τα Ηνωμένα Έθνη (ΟΗΕ) και ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (ΠΟΕ), μέλη των οποίων είναι σχεδόν όλα τα κράτη, αλλά και σε θεματικές (όπως το περιβάλλον και η οικονομία) στην περίπτωση των οποίων η διασυνδεσιμότητα έχει επεκταθεί σε τέτοιο βαθμό ώστε τα γεγονότα και οι εξελίξεις επηρεάζουν, ουσιαστικά ή δυνητικά, όλες τις περιοχές του κόσμου και, κατ' επέκταση, όλους τους ανθρώπους στον πλανήτη.

Σύμφωνα με τη δεύτερη ερμηνεία (η οποία χρησιμοποιείται στο βιβλίο αυτό), ο όρος παγκόσμιος σημαίνει *πεν-ριεκτικός* – αναφέρεται σε όλα τα στοιχεία ενός συστήματος και όχι μόνο στο σύστημα ως σύνολο. Μολονότι μια τέτοια προσέγγιση αναγνωρίζει ότι ένα σημαντικό (και, ενδεχομένως, διευρυνόμενο) φάσμα πολιτικών αλληλεπιδράσεων λαμβάνει πλέον χώρα σε παγκόσμιο επίπεδο, απορρίπτει την άποψη ότι η πολιτική σε παγκόσμιο επίπεδο *επι-καθορίζει*, υπό οποιαδήποτε έννοια, την πολιτική σε εθνικό, τοπικό ή κάθε άλλο επίπεδο. Συγκεκριμένα, η ανάδυση της παγκόσμιας πολιτικής δεν συνεπάγεται ότι η διεθνής πολιτική πρέπει να τοποθετηθεί στο «χρονοντούλαπο της ιστορίας». Πρόκειται για ένα σημαντικό ζήτημα, διότι το επιχείρημα ότι η πολιτική έχει παγιδευτεί σε μια δίνη δια-συνδέσεων που απορροφά αποτελεσματικά όλα τα μέρη, ή τις «μονάδες» της, διαμορφώνοντας ένα αδιαίρετο, πα-γκόσμιο όλον, είναι δύσκολο να υποστηριχθεί.

Από τον κρατοκεντρισμό στο μοντέλο των πολλαπλών δρώντων και στην αλληλεξάρτηση;

Παραδοσιακά, η παγκόσμια πολιτική προσλαμβάνεται με όρους διεθνών σχέσεων. Μολονότι το ευρύτερο φαι-νόμενο της σύγκρουσης και της συνεργασίας ανάμεσα σε εδαφικά καθορισμένες πολιτικές μονάδες παρατηρεί-ται καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας, ο όρος «διεθνείς σχέσεις» επινοήθηκε από τον Βρετανό φιλόσοφο και με-ταρρυθμιστή του δικαίου Jeremy Bentham (1748-1832) στο έργο του *Principles of Morals and Legislation* ([1789] 1968). Η χρήση του όρου από τον Bentham ανέδειξε μια σημαντική μετατόπιση: ότι στα τέλη του 18ου αιώνα, οι εδαφικά καθορισμένες πολιτικές μονάδες άρχιζαν να αποκτούν πιο σαφή εθνικό χαρακτήρα, με αποτέλεσμα οι μεταξύ τους σχέσεις να μοιάζουν πραγματικά «δι-εθνικές». Εντούτοις, παρά το γεγονός ότι τα περισσότερα σύγ-χρονα κράτη είτε είναι έθνη κράτη (βλ. σ. 236) είτε φιλοδοξούν να γίνουν έθνη κράτη, το στοιχείο που τους επι-τρέπει να δρουν αποτελεσματικά στην παγκόσμια σκηνή είναι η κρατική, και όχι η εθνική, υπόστασή τους. Η «διε-θνής» πολιτική επομένως θα ήταν ορθότερο να περιγράφεται ως «διακρατική» πολιτική. Τι είναι όμως το κράτος; Όπως ορίζεται στο διεθνές δίκαιο με βάση τη Συνθήκη του Μοντεβιδέο για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των κρατών του 1933, ένα κράτος πρέπει να διαθέτει τέσσερα βασικά χαρακτηριστικά:

- καθορισμένη εδαφική επικράτεια,
- μόνιμο πληθυσμό,
- αποτελεσματική κυβέρνηση,
- «ικανότητα σύναψης σχέσεων με άλλα κράτη».

Υπό αυτό το πρίσμα, τα κράτη ή οι χώρες (οι όροι είναι δυνατόν να χρησιμοποιούνται ως ισοδύναμοι στο συγκεκριμένο πλαίσιο) θεωρούνται οι κύριοι δρώντες στην παγκό-σμια σκηνή και πιθανόν οι μοναδικοί που επιδέχονται σοβαρή μελέτη. Για αυτόν τον λό-γο, η συμβατική προσέγγιση στην παγκόσμια πολιτική είναι **κρατοκεντρική** (state-centric) και το διεθνές σύστημα παρουσιάζεται συχνά ως **σύστημα κρατών** (states sys-tem). Η αφετηρία αυτής της άποψης για τη διεθνή πολιτική εντοπίζεται συνήθως στη Συνθήκη της Βεστφαλίας (1648), με την οποία καθιερώθηκε η κυριαρχία ως διακριτό χαρακτηριστικό του κράτους. Η κρατική κυριαρχία επομένως κατέστη η πρωταρχική οργανωτική αρχή της διεθνούς πολιτικής.

Κρατοκεντρισμός: Προσέγγι-ση πολιτικής ανάλυσης σύμ-φωνα με την οποία το κράτος είναι ο σημαντικότερος δρων στην εγχώρια επικράτεια και την παγκόσμια σκηνή.

Σύστημα κρατών: Μοτίβο σχέσεων μεταξύ κρατών που εγκαθιδρύει ένα μέτρο τάξης και προβλεψιμότητας (βλ. σ. 170).

ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ

Η κυριαρχία είναι η αρχή της ανώτατης και αδιαμφισβήτητης εξουσίας, η οποία αποκρυσταλλώνεται στην αξίω-ση του κράτους να αποτελεί τον μοναδικό νομοθέτη στην επικράτειά του. Η *εξωτερική* κυριαρχία (η οποία ενίοτε αποκαλείται «κρατική κυριαρχία» ή «εθνική κυριαρχία») αναφέρεται στην ικανότητα του κράτους να δρα ανεξάρ-

τητα και αυτόνομα στην παγκόσμια σκηνή. Αυτό συνεπάγεται ότι τα κράτη είναι ισότιμα από τη σκοπιά του διεθνούς δικαίου και ότι η εδαφική ακεραιότητα και η πολιτική ανεξαρτησία τους είναι απαραβίαστες. Η εσωτερική κυριαρχία αναφέρεται στη συγκέντρωση της ανώτατης εξουσίας στο εσωτερικό του κράτους. Ο θεσμός της κυριαρχίας ωστόσο εξελίσσεται και μεταβάλλεται διαρκώς, καθώς αναδύονται νέες εννοιολογήσεις της κυριαρχίας («οικονομική κυριαρχία», «επισιτιστική κυριαρχία» και ούτω καθεξής) και παράλληλα η έννοια της κυριαρχίας προσαρμόζεται σε νέες συνθήκες («διαμοιρασμένη κυριαρχία», «κυριαρχία ως ευθύνη» και ούτω καθεξής).

Ωστόσο, γίνεται όλο και πιο δύσκολο να διατηρηθεί η κρατοκεντρική προσέγγιση της παγκόσμιας πολιτικής. Αυτό εν μέρει συμβαίνει επειδή τα κράτη δεν είναι πλέον δυνατόν να αντιμετωπίζονται ως οι μοναδικοί σημαντικοί δρώντες στην παγκόσμια σκηνή. Οι διεθνικές εταιρείες (βλ. σ. 149), οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ) (βλ. σ. 8) και μια πλειάδα άλλων μη κρατικών φορέων ασκούν σήμερα επιρροή. Με διαφορετικούς τρόπους και

Μοντέλο των πολλαπλών

δρώντων: Θεωρία σύμφωνα με την οποία, χωρίς να αγνοείται ο ρόλος των κρατών και των εθνικών κυβερνήσεων, η διεθνής πολιτική διαμορφώνεται από ένα σημαντικά ευρύτερο φάσμα συμφερόντων και ομάδων.

Μοντέλο της «μπάλας του μπιλιάρδου»:

Τρόπος θεώρησης της παγκόσμιας πολιτικής, ιδίως στους κόλπους των στοχαστών της «ρεαλιστικής σχολής», ως σύνολο αλληλεπιδράσεων μεταξύ εδαφικά οριοθετημένων, διακριτών κρατών. Πρόκειται για ένα κρατοκεντρικό μοντέλο (βλ. σ. 171).

Παγκόσμιο φανταστικό: Η έννοια του «φανταστικού» αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο εκλαμβάνει ή συλλαμβάνει κανείς τα πράγματα. Το παγκόσμιο φανταστικό αποτελεί έναν ολιστικό τρόπο σύλληψης της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής ζωής, στο επίπεδο της πλανητικής πραγματικότητας και όχι σε τοπικό, εθνικό ή ακόμα και διεθνές επίπεδο.

σε διαφορετικό βαθμό, ομάδες και οργανισμοί, από το Ισλαμικό Κράτος (ISIS) (βλ. σ. 390), το κίνημα #MeToo (βλ. σ. 107) και το κίνημα Black Lives Matter (βλ. σ. 103) μέχρι την Google (βλ. σ. 211), συμβάλλουν στη διαμόρφωση της παγκόσμιας πολιτικής. Από τη δεκαετία του 1970, μάλιστα, οι θεωρητικοί του πλουραλισμού υποστηρίζουν το **μοντέλο των πολλαπλών δρώντων** (mixed-actor model) στην παγκόσμια πολιτική. Εντούτοις, παρότι είναι ευρέως αποδεκτό ότι τα κράτη και οι εθνικές κυβερνήσεις συνιστούν απλώς μία κατηγορία δρώντων μεταξύ πολλών, ενδεχομένων εξακολουθούν να αντιπροσωπεύουν τους σημαντικότερους δρώντες στην παγκόσμια σκηνή. Καμία διεθνική εταιρεία ή καμία ΜΚΟ, λόγου χάρη, δεν μπορεί να ανταγωνιστεί την εξαναγκαστική ισχύ του κράτους, δηλαδή την ικανότητά του να επιβάλλει την τάξη εντός των συνόρων του και να αντιμετωπίζει άλλα κράτη με στρατιωτικά μέσα. (Ο μεταβαλλόμενος ρόλος και η σημασία του κράτους εξετάζονται αναλυτικά στο Κεφάλαιο 5.)

Μολονότι το κράτος αναμφισβήτητα διατηρεί σε σημαντικό βαθμό την ισχύ του στην παγκόσμια πολιτική σε σύγκριση με άλλους δρώντες, το αποκαλούμενο **μοντέλο της «μπάλας του μπιλιάρδου»** (billiard ball model) –σύμφωνα με το οποίο τα κράτη είναι ουσιαστικά διακριτές, εδαφικά οριοθετημένες οντότητες που αλληλεπιδρούν (ή «συγκρούονται») η μία με την άλλη στο πλαίσιο των διεθνών σχέσεων–, δεν είναι εξίσου βιώσιμο. Αυτό το μοντέλο, το οποίο παραδοσιακά υποστηρίζουν οι στοχαστές της «ρεαλιστικής» σχολής, έχασε έδαφος έναντι του «νεοφιλελεύθερου θεσμισμού» (βλ. σ. 88) που υπαγορεύει ότι η παγκόσμια πολιτική ουσιαστικά χαρακτηρίζεται από «σύνθετη αλληλεξάρτηση» (Keohane and Nye 1977), αλλά και έναντι των «κριτικών» εξηγήσεων (βλ. Κεφάλαιο 4) που υποδεικνύουν ότι οι διεθνείς σχέσεις είναι στην πραγματικότητα κοινωνικές σχέσεις και, ως εκ τούτου, ουδέποτε περιορίστηκαν εξ ολοκλήρου στο επίπεδο του κράτους. Το μείγμα των δρώντων και το φάσμα των θεμάτων για τα οποία αλληλεπιδρούν, οι μη κρατικοί και υποκρατικοί δίαυλοι αλληλεπίδρασης και η ενισχυόμενη πρωτοκαθεδρία της οικονομικής δραστηριότητας έχουν θέσει υπό αμφισβήτηση το **παγκόσμιο φανταστικό** (global imaginary) μιας κρατοκεντρικής «βεσφαλιανής» τάξης (βλ. σ. 6).

ΑΛΛΗΛΕΞΑΡΤΗΣΗ

Η αλληλεξάρτηση αναφέρεται σε μια σχέση μεταξύ δύο μερών στο πλαίσιο της οποίας κάθε μέρος επηρεάζεται από αποφάσεις που λαμβάνει το άλλο. Σε γενικές γραμμές, η αλληλεξάρτηση συνεπάγεται αμοιβαία επιρροή, ακόμα και ισότητα, μεταξύ των εν λόγω μερών, η οποία συνήθως προκύπτει από μια αίσθηση αμοιβαίας ευπάθειας. Η αλληλεξάρτηση επομένως συνδέεται συνήθως με μια τάση συνεργασίας και ενσωμάτωσης στις παγκόσμιες υποθέσεις. Οι Keohane και Nye (1977) προώθησαν την ιδέα της «σύνθετης αλληλεξάρτησης» ως εναλλακτική στο ρεαλιστικό μοντέλο της διεθνούς πολιτικής. Αυτή η άποψη ανέδειξε τον βαθμό στον οποίο (1) τα κράτη έπαψαν να είναι αυτόνομοι διεθνείς δρώντες, (2) τα οικονομικά και άλλης φύσεως ζητήματα έχουν αποκτήσει πιο εξέχουσα θέση στις παγκόσμιες υποθέσεις και (3) η στρατιωτική βία έχει καταστεί λιγότερο αξιόπιστη και λιγότερο σημαντική επιλογή άσκησης πολιτικής.

Ορισμένοι θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι το ειδικό καθεστώς του κράτους ως παγκόσμιου δρώντος εξακολουθεί να υφίσταται επειδή διατηρεί αυτό που ο πολιτικός κοινωνιολόγος Max Weber αποκάλεσε «μονοπώλιο της νόμιμης χρήσης φυσικής βίας εντός ορισμένης εδαφικής επικράτειας» (Weber [1919] 1948). Το στοιχείο που θεωρητικά καθιστά το κράτος μοναδικό είναι ο ρόλος του ως οντότητας η οποία διεξάγει πόλεμο ενώ διατηρεί την εφαρμογή του νόμου και την τάξη στο εσωτερικό του. Εντούτοις, η άποψη αυτή μοιάζει λιγότερο ασφαλής στις αρχές του 21ου αιώνα, με την εμφάνιση των ιδιωτικών στρατιωτικών εταιρειών και των εταιρειών ασφάλειας –τη σύγχρονη μορφή των λεγόμενων «μισθοφόρων»–, από τη μία πλευρά, και την εντεινόμενη ιδιωτικοποίηση της αστυνόμευσης και των φυλακών, από την άλλη. Στο πλαίσιο των διεθνών τους σχέσεων, τα κράτη στηρίζονται ολοένα και περισσότερο σε ιδιωτικές στρατιωτικές εταιρείες και εταιρείες ασφάλειας για τη διεξαγωγή ένοπλων συγκρούσεων, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες στον Πόλεμο του Ιράκ, ενώ τέτοιες εταιρείες έχουν συμμετάσχει ως παραστρατιωτικές και μυστικές δυνάμεις σε απόπειρες πραξικοπήματος. Ένα παράδειγμα είναι η ανεπιτυχής απόπειρα από πρώην στελέχη των Ειδικών Δυνάμεων των ΗΠΑ, που είχαν προσληφθεί από μια ιδιωτική στρατιωτική εταιρεία με την ονομασία Silvercorp USA, να ανατρέψουν τον Πρόεδρο της Βενεζουέλας Nicolas Maduro τον Μάιο του 2020 (οι συγκεκριμένοι μισθοφόροι τελικά συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν από τις δυνάμεις της Βενεζουέλας). Στο εσωτερικό των κρατών, εν τω μεταξύ, ένοπλες και εξουσιοδοτημένες από το κράτος ιδιωτικές εταιρείες ασφάλειας προσφέρουν κάθε λογής υπηρεσίες, από τη φύλαξη «περιφραγμένων συνοικιών» όπου η πλειονότητα των κατοίκων είναι λευκοί στο Γιοχάνεσμπουργκ της Νότιας Αφρικής μέχρι την καθημερινή λειτουργία φυλακών και κέντρων κράτησης μεταναστών στις Ηνωμένες Πολιτείες και στο Ηνωμένο Βασίλειο. Παρότι τα κράτη πιθανώς εξακολουθούν να κατέχουν το μεγαλύτερο μέρος, και ενδεχομένως τα περισσότερα είδη, των μέσων άσκησης «νόμιμης» βίας, δεν φαίνεται να έχουν πλέον το μονοπώλιο. Ο διευρυμένος ρόλος των υποκρατικών και ιδιωτών δρώντων σε εκφάνσεις «πολεμικής ισχύος» και «αστυνομικής ισχύος» (Neocleous 2014) προσδίδει μεγαλύτερο βάρος στον ισχυρισμό ότι ζούμε σε μια «μετα-βεσπφαιανή» παγκόσμια τάξη που χαρακτηρίζεται από πολυπλοκότητα και αλληλεξάρτηση.

ΣΤΟ ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ...

Το σύστημα κρατών της Βεσπφαιίας

Κατά την επικρατούσα άποψη, η Συνθήκη της Βεσπφαιίας (1648) σηματοδοτεί την αφετηρία της σύγχρονης διεθνούς πολιτικής. Πρόκειται για ένα σύνολο επιμέρους συνθηκών που σήμαναν τη λήξη του Τριακονταετούς Πολέμου (1618-1648), μιας σειράς από κηρυγμένους και ακήρυχτους πολέμους σε ολόκληρη την Κεντρική Ευρώπη ανάμεσα στην Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και σε διαφορετικούς αντιπάλους, όπως η Δανία, η Ολλανδία και, κυρίως, η Γαλλία και η Σουηδία. Μολονότι η μετάβαση ολοκληρώθηκε σε βάθος χρόνου, οι εν λόγω συνθήκες συνέβαλαν στον μετασχηματισμό της μεσαιωνικής Ευρώπης των επικαλυπτόμενων εξουσιών, δεσμών πίστης και ταυτοτήτων στο σύγχρονο σύστημα κρατών. Το αποκαλούμενο «βεσπφαιανό σύστημα» θεμελιωνόταν σε δύο βασικές αρχές:

- Τα κράτη διαθέτουν κυρίαρχη δικαιοδοσία, υπό την έννοια ότι ασκούν ανεξάρτητο έλεγχο σε όσα λαμβάνουν χώρα εντός της εδαφικής τους επικράτειας (οι υπόλοιποι θεσμοί και οι υπόλοιπες ομάδες, πνευματικού και κοσμικού χαρακτήρα, υπάγονται στο κράτος).
- Οι σχέσεις μεταξύ κρατών δομούνται με βάση την αποδοχή της κυρίαρχης ανεξαρτησίας όλων των κρατών (γεγονός που συνεπάγεται ότι τα κράτη είναι ισότιμα από νομική άποψη).

Από τη διάκριση μεταξύ εγχώριου και διεθνούς στη διεθνικότητα;

Η επιλογή να μελετήσουμε το θέμα με αφετηρία τη διάσταση του «διεθνούς» μας οδηγεί αναπόφευκτα στη διαπίστωση ότι η πολιτική διαθέτει σαφή χωρικά ή εδαφικά χαρακτηριστικά. Κοντολογίς, τα σύνορα και τα όρια έχουν σημασία. Αυτό ισχύει ειδικά στην περίπτωση της διάκρισης ανάμεσα στην εσωτερική πολιτική, η οποία αφορά τον ρόλο του κράτους στη διατήρηση της τάξης και την εφαρμογή ρυθμίσεων εντός των συνόρων του, και στη διεθνή πολιτική, η οποία αφορά τις διακρατικές σχέσεις. Υπό αυτή την έννοια, η κυριαρχία συνιστά ένα «σκληρό περίβλημα» που διαχωρίζει το «εσωτερικό» της πολιτικής από το «εξωτερικό» της. Η εν λόγω διάκριση ανάμεσα στο εγχώριο και το διεθνές, ή στο «εσωτερικό» και το «εξωτερικό», αναπαράγεται επίσης στο επίπεδο της πολιτικής αλληλεπίδρασης, αναδεικνύοντας δύο σφαίρες που παραδοσιακά θεωρούνται εντελώς διαφορετικές. Ενώ η πολιτική στο «εσωτερικό» διαθέτει έναν οργανωμένο και ρυθμιστικό χαρακτήρα, ο οποίος διαμορ-

φώνεται από την ικανότητα του κράτους να επιβάλλει άνωθεν κανόνες εντός της εγχώριας σφαίρας, αυτού του είδους η τάξη απουσιάζει από την πολιτική στο «εξωτερικό», δεδομένου ότι καμία αρχή στη διεθνή σφαίρα δεν είναι ανώτερη από το κυρίαρχο κράτος. Σύμφωνα με τον John Agnew (1994), η συγκεκριμένη θεώρηση δημιούργησε μια «παγίδα λόγω της έμφασης στα εδαφικά χαρακτηριστικά» στο πεδίο των διεθνών σχέσεων, η οποία αναδεικνύεται μέσα από τρεις παραδοχές. Πρώτον, το κράτος αποτελεί έναν σαφώς οριοθετημένο εδαφικό χώρο. Δεύτερον, οι εσωτερικές και εξωτερικές υποθέσεις αποτελούν εντελώς διαφορετικές επικράτειες. Τρίτον, τα κράτη είναι «περιέκτες» της κοινωνίας, γεγονός που σημαίνει ότι τα όρια του κράτους συμπίπτουν με τα όρια της κοινωνίας.

Παγκοσμιοποίηση: Η ανάδυση ενός σύνθετου δικτύου διασυνδεσιμότητας το οποίο συνεπάγεται ότι η ζωή μας διαμορφώνεται ολοένα και περισσότερο από γεγονότα που συμβαίνουν, και αποφάσεις που λαμβάνονται, μακριά από εμάς.

Διεθνικότητα: Πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές ή άλλες μορφές δράσης και αλληλεπίδρασης που υπερβαίνουν τα εθνικά σύνορα.

Η έμφαση που δίνεται στα σύνορα και στις σαφείς εδαφικές διαιρέσεις έχει εντούτοις δεχτεί πιέσεις λόγω των πρόσφατων τάσεων και εξελίξεων, ιδιαίτερα εκείνων που συνδέονται με την **παγκοσμιοποίηση** (globalization). Ειδικότερα, έχει σημειωθεί σημαντική αύξηση των διασυννοριακών ροών και συναλλαγών – της μετακίνησης ανθρώπων, αγαθών, χρημάτων, πληροφοριών και ιδεών. Η συγκεκριμένη εξέλιξη γέννησε το φαινόμενο της **διεθνικότητας** (transnationalism). Καθώς τα κρατικά σύνορα γίνονται σταδιακά πιο «πορώδη», η συμβατική διάκριση ανάμεσα στο εγχώριο και το διεθνές, ή στο «εσωτερικό» και το «εξωτερικό», είναι πιο δύσκολο να υποστηριχθεί. Κάτι τέτοιο καταδεικνύεται τόσο από τη σημαντικά μεγαλύτερη ευπάθεια των εγχώριων οικονομικών απέναντι σε γεγονότα που λαμβάνουν χώρα σε άλλα σημεία στον κόσμο (όπως φανερώνουν οι εκτεταμένες επιπτώσεις της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2007-2008 και της παγκόσμιας πανδημίας του κορονοϊού το 2020), όσο και από την ευρύτερη χρήση των ψηφιακών τεχνολογιών που επιτρέπουν στους ανθρώπους να

επικοινωνούν μεταξύ τους με μέσα (όπως τα κινητά τηλέφωνα και το διαδίκτυο) τα οποία οι εθνικές κυβερνήσεις δυσκολεύονται να ελέγξουν. Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι θέματα που κατέχουν κεντρική θέση στις παγκόσμιες υποθέσεις, όπως η περιβαλλοντική πολιτική και τα ανθρώπινα δικαιώματα, αποκτούν εγγενώς διεθνικό χαρακτήρα. Ωστόσο, οι ισχυρισμοί ότι ο σύγχρονος κόσμος είναι ουσιαστικά ένας κόσμος «χωρίς σύνορα» είναι προφανώς παράλογοι και, κατά κάποιον τρόπο, οι εδαφικές διαιρέσεις γίνονται όλο και πιο σημαντικές, και όχι λιγότερο ουσιώδεις. Κάτι τέτοιο καθίσταται προφανές, για παράδειγμα, από τη μεγαλύτερη έμφαση που δίνεται στην εθνική ή «δημόσια» ασφάλεια σε πολλά μέρη του κόσμου μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου και από τις προσπάθειες περιορισμού της διεθνούς μετανάστευσης μέσα από την ενίσχυση των συνοριακών και άλλων μεταναστευτικών ελέγχων.

Από τη διεθνή αναρχία στην παγκόσμια διακυβέρνηση;

Αναρχία: Κυριολεκτικά σημαίνει έλλειψη αρχής· απουσία κεντρικής κυβέρνησης ή ανώτερης εξουσίας, που ενίοτε συνδέεται, αν και όχι υποχρεωτικά, με την αστάθεια και το χάος.

Ισορροπία ισχύος: Κατάσταση στην οποία κανένα κράτος δεν κυριαρχεί έναντι των άλλων· οδηγεί στη δημιουργία γενικής ισορροπίας και περιορίζει τις ηγεμονικές φιλοδοξίες όλων των κρατών.

Μια βασική παραδοχή της παραδοσιακής προσέγγισης της διεθνούς πολιτικής, και ειδικότερα της «ρεαλιστικής» σχολής (βλ. σ. 72), έγκειται στο ότι το σύστημα των κρατών λειτουργεί σε ένα πλαίσιο **αναρχίας** (anarchy). Σε αυτήν αντικατοπτρίζεται η αντίληψη ότι δεν υφίσταται ανώτερη αρχή από το κράτος, γεγονός που συνεπάγεται ότι η εξωτερική πολιτική έχει τα χαρακτηριστικά μιας διεθνούς «φυσικής κατάστασης», μιας προπολιτικής κοινωνίας. Οι προεκτάσεις της διεθνούς αναρχίας είναι ευρείες. Το σημαντικότερο, ελλείπει μιας άλλης δύναμης που να μεριμνά για τα συμφέροντά τους, τα κράτη αναγκάζονται να στηρίζονται στις δικές τους δυνάμεις στο πλαίσιο ενός συστήματος «αυτοβοήθειας» (βλ. σ. 80). Αν η διεθνής πολιτική λειτουργεί ως «σύστημα αυτοβοήθειας», η τάση ενός κράτους να επιδιώκει τη συσσώρευση ισχύος μετριάζεται μόνο από την ανταγωνιστική τάση άλλων κρατών, γεγονός που υποδηλώνει ότι η σύγκρουση και ο πόλεμος είναι αναπόφευκτα χαρακτηριστικά του διεθνούς συστήματος. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, η σύγκρουση περιορίζεται μόνο από την **ισορροπία ισχύος** (balance of power), η οποία είτε αποτελεί προϊόν διπλωματικής στρατηγικής από ειρηνόφιλους ηγέτες είτε προκύπτει ως ευτυχής σύμπτωση. Η περιγραφή της αναρχίας έχει τροποποιηθεί από την άποψη ότι το διεθνές σύστημα λειτουργεί μάλλον ως «διεθνής κοινωνία» (βλ. σ. 641). Ο Hedley Bull ([1977] 2012) εισήγαγε την έννοια της «άναρχης κοινωνίας» στη θέση της συμβατικής θεωρίας της διεθνούς αναρχίας.

Ωστόσο, γίνεται ολοένα και πιο δύσκολο να υποστηριχθεί η έννοια της διεθνούς αναρχίας, ακόμα και η πιο μετριοπαθής έννοια της «άναρχης κοινωνίας», λόγω της εμφάνισης, ιδίως μετά το 1945, ενός πλαισίου παγκό-

σμιας διακυβέρνησης (βλ. Κεφάλαιο 20) και ενίοτε περιφερειακής διακυβέρνησης. Κάτι τέτοιο αντικατοπτρίζεται στην ενδυνάμωση του κύρους οργανισμών όπως τα Ηνωμένα Έθνη, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) (βλ. σ. 584), ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (βλ. σ. 588), η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) (βλ. σ. 623) και ούτω καθεξής. Η αύξηση του αριθμού των διεθνών οργανισμών και η ενίσχυση της σημασίας τους οφείλονται σε ισχυρούς και επιτακτικούς λόγους. Πιο συγκεκριμένα, αντιστακλούν το γεγονός ότι τα κράτη αντιμετωπίζουν ολοένα και συχνότερα **προβλήματα συλλογικής δράσης** (collective action problems)· ζητήματα που είναι ιδιαίτερα απαιτητικά, διότι προκαλούν περιπλοκές ακόμη και για τα πιο ισχυρά κράτη όταν δρουν μεμονωμένα. Αυτό διαπιστώθηκε για πρώτη φορά στην περίπτωση της ανάπτυξης του τεχνολογικοποιημένου πολέμου, και συγκεκριμένα με την εφεύρεση των πυρηνικών όπλων, αλλά έκτοτε ενισχύθηκε από προκλήσεις όπως οι οικονομικές κρίσεις, οι πανδημίες, η κλιματική αλλαγή, η τρομοκρατία, η εγκληματικότητα, η μετανάστευση και η ανάπτυξη. Τέτοιες τάσεις, ωστόσο, δεν έχουν καταστήσει την έννοια της διεθνούς αναρχίας εντελώς περιττή. Ενώ οι διεθνείς οργανισμοί έχουν αναμφισβήτητα αναδειχθεί ως σημαντικοί δρώντες στην παγκόσμια σκηνή, ανταγωνιζόμενοι κατά καιρούς τα κράτη και άλλους μη κρατικούς δρώντες, η επίδρασή τους δεν πρέπει να υπερτονίζεται. Είναι πρωτίστως, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, δημιουργήματα των μελών τους: δεν μπορούν να κάνουν περισσότερα από ό,τι τα κράτη μέλη τους, και ιδιαίτερα τα ισχυρά κράτη μέλη, τους επιτρέπουν να κάνουν.

Προβλήματα συλλογικής δράσης: Πρόβλημα που πηγάζει από την αλληλεξάρτηση των κρατών, γεγονός που σημαίνει ότι κάθε λύση πρέπει να περιλαμβάνει διεθνή συνεργασία και όχι τη μεμονωμένη δράση ενός κράτους.

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΙ ΔΡΩΝΤΕΣ...

Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις

Μια Μη Κυβερνητική Οργάνωση (ΜΚΟ) είναι μια ομάδα ή ένας φορέας ιδιωτικού, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα που επιδιώκει την υλοποίηση των στόχων της χωρίς τη χρήση βίας. Η Παγκόσμια Τράπεζα (βλ. σ. 480) ορίζει τις ΜΚΟ ως «ιδιωτικές οργανώσεις οι δράσεις των οποίων αποσκοπούν στην ανακούφιση όσων υποφέρουν, την προώθηση των συμφερόντων των φτωχών, την προστασία του περιβάλλοντος, την παροχή βασικών κοινωνικών υπηρεσιών ή την ανάπτυξη της κοινότητας». Πρώιμα παραδείγματα τέτοιων οργανώσεων αποτελούν η Κοινωνία για την κατάργηση του εμπορίου σκλάβων (η οποία ιδρύθηκε από τον William Wilberforce το 1787) και η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού, που ιδρύθηκε το 1863. Οι ΜΚΟ αναγνωρίστηκαν επίσημα για πρώτη φορά από τα Ηνωμένα Έθνη το 1948, όταν αποδόθηκε συμβουλευτικό καθεστώς σε 41 οργανώσεις μετά την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (μάλιστα, ορισμένοι ακτιβιστές του χώρου θεωρούν ότι μόνο ομάδες που έχουν αναγνωριστεί επίσημα από τον ΟΗΕ πρέπει να θεωρούνται «πραγματικές» ΜΚΟ). Συχνά διακρίνονται σε ΜΚΟ επιχειρησιακής δράσης και ΜΚΟ προάσπισης δικαιωμάτων:

- Οι ΜΚΟ *επιχειρησιακής δράσης* έχουν πρωταρχικό στόχο τον σχεδιασμό και την υλοποίηση αναπτυξιακών προγραμμάτων. Μπορεί να είναι προσανατολισμένες είτε στην παροχή βοήθειας είτε στην ανάπτυξη, ενώ ενδέχεται να είναι κοινοτικές, εθνικές ή διεθνείς.
- Οι ΜΚΟ *προάσπισης δικαιωμάτων* έχουν συσταθεί για την προαγωγή ή υπεράσπιση ενός συγκεκριμένου σκοπού· ενίοτε αποκαλούνται «προωθητικές ομάδες πίεσης» ή «ομάδες δημόσιου συμφέροντος».

Σημασία: Από τη δεκαετία του 1990, η σταθερή αύξηση του αριθμού των ΜΚΟ έχει μετατραπεί σε πραγματική έκρηξη. Το 2021 ο ΟΗΕ απέδωσε συμβουλευτικό καθεστώς σε 5.593 ομάδες, ενώ σύμφωνα με εκτιμήσεις λειτουργούσαν συνολικά περίπου 50 μεγάλες (με δραστηριότητες σε πολλές χώρες και με διάφορα πεδία δράσης) διεθνείς ΜΚΟ και 300.000 μικρότερες ΜΚΟ με διεθνή προσανατολισμό παγκοσμίως. Αν συνυπολογιστούν οι ΜΚΟ σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, ο αριθμός αυξάνεται κατακόρυφα: το 2021 υπολογίζεται ότι στις Ηνωμένες Πολιτείες δραστηριοποιούνταν 1,5 εκατομμύριο ΜΚΟ· το 2017 η Ρωσία φέρεται να είχε 224.500 ΜΚΟ, ενώ στην Κένυα, για να αναφερθούμε και σε μια αναπτυσσόμενη χώρα, καταχωρίστηκαν 11.262 νέες ΜΚΟ μεταξύ 2001 και 2019. Οι μεγάλες διεθνείς ΜΚΟ έχουν εξελιχθεί σε τεράστιες οργανώσεις. Για παράδειγμα, ο προϋπολογισμός της Care International, αποστολή της οποίας είναι η μείωση της φτώχειας παγκοσμίως, ξεπερνά τα 970 εκατομμύρια δολάρια, η Greenpeace αριθμεί 2,8 εκατομμύρια μέλη και απασχολεί περισσότερους από 2.400 εργαζομένους, ενώ η Διεθνής Αμνηστία διαθέτει περισσότερους πόρους από ό,τι ο τομέας ανθρωπίνων δικαιωμάτων του ΟΗΕ.

Αναμφίβολα, οι μεγάλες διεθνείς ΜΚΟ, και συνολικά ο συγκεκριμένος τομέας, αποτελούν πλέον σημαντικούς δρώντες στην παγκόσμια σκηνή. Αν και δεν διαθέτουν την οικονομική επιρροή την οποία μπορούν να ασκήσουν οι διεθνείς εταιρείες, οι ΜΚΟ προάσπισης δικαιωμάτων διαθέτουν αποδεδειγμένες ικανότητες στην κινητοποίηση της «ήπιας»

ισχύος και της λαϊκής πίεσης. Υπό αυτό το πρίσμα, παρουσιάζουν πολλά πλεονεκτήματα. Μεταξύ άλλων, οι κορυφαίες ΜΚΟ έχουν καλλιεργήσει ισχυρό δημόσιο προφίλ, το οποίο συχνά συνδέεται με δημόσιες διαμαρτυρίες και διαδηλώσεις που προσελκύουν την προσοχή των πρόθυμων ΜΜΕ. Χάρη στους κατά κανόνα αλτρουιστικούς και ανθρωπιστικούς στόχους τους, είναι σε θέση να εξασφαλίζουν την υποστήριξη του κοινού και να ασκούν πιέσεις σε ηθικό επίπεδο, με τρόπο που οι συμβατικοί πολιτικοί και τα συμβατικά πολιτικά κόμματα προσπαθούν να ανταγωνιστούν. Όσον αφορά ένα ευρύ φάσμα θεμάτων, οι απόψεις των ΜΚΟ θεωρούνται τόσο έγκυρες όσο και ανιδιοτελείς, καθώς βασίζονται στη συμβολή εμπειρογνομόνων και ακαδημαϊκών. Οι ΜΚΟ επιχειρησιακής δράσης, από την άλλη πλευρά, έχουν καταλήξει να παρέχουν το 15% της διεθνούς βοήθειας, επιδεικνύοντας συχνά μεγαλύτερη ταχύτητα ανταπόκρισης και επιχειρησιακή αποτελεσματικότητα σε σχέση με κυβερνητικούς φορείς, εθνικούς ή διεθνείς. Επιπλέον, ΜΚΟ με εστίαση στην παροχή βοήθειας και την ανάπτυξη είναι δυνατόν να δραστηριοποιούνται σε πολιτικά ευαίσθητες περιοχές, στις οποίες οι εθνικές κυβερνήσεις, ή ακόμα και ο ΟΗΕ, δεν είναι ευπρόσδεκτες.

Παρ' όλα αυτά, η ανάδυση των ΜΚΟ έχει προκαλέσει σημαντικές πολιτικές αντιπαραθέσεις. Οι υπέρμαχοι των ΜΚΟ υποστηρίζουν ότι οι οργανώσεις αυτές ωφελούν και εμπλουτίζουν την πολιτική σε παγκόσμιο επίπεδο. Εξισορροπούν την ισχύ των εταιρειών, αμφισβητώντας την επιρροή των διεθνικών εταιρειών· συμβάλλουν στον εκδημοκρατισμό της παγκόσμιας πολιτικής, εκφράζοντας τα συμφέροντα ατόμων και ομάδων που έχουν αποδυναμωθεί από τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης· και λειτουργούν ως ηθική δύναμη, καθώς ενισχύουν το αίσθημα ευθύνης των πολιτών, ενώ προωθούν την ιδιότητα του πολίτη του κόσμου. Για αυτούς τους λόγους, συνιστούν ζωτικής σημασίας στοιχείο της αναδυόμενης παγκόσμιας κοινωνίας των πολιτών (βλ. σ. 221). Ωστόσο, οι επικριτές τους υποστηρίζουν ότι οι ΜΚΟ είναι στην πραγματικότητα αυτόκλητες ομάδες «πίεσης» ή «συμφερόντων» με περιορισμένης αξιοπιστίας διαπιστευτήρια δημοκρατικότητας. Επίσης, έχουν δεχτεί κριτική επειδή καταφεύγουν σε κυνικές τακτικές συγκέντρωσης χρημάτων και εξασφάλισης υποστήριξης, καθώς και επειδή αμβλύνουν τη ριζοσπαστικότητα των κοινωνικών κινημάτων. Εν μέσω μιας σειράς πρόσφατων σκανδάλων, διαπιστώθηκε ότι ορισμένες μεγάλες διεθνείς ΜΚΟ της Δύσης εμπλέκονται σε περιπτώσεις σεξουαλικής εκμετάλλευσης και βίας στις αναπτυσσόμενες χώρες και σε πρακτικές απασχόλησης στην έδρα τους με εκφοβιστικά και κακοποιητικά χαρακτηριστικά και στοιχεία θεσμικού ρατσισμού – γεγονός που οδήγησε στην οργάνωση μιας εκστρατείας στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης με το hashtag #CharitySoWhite το 2019. (Ο αντίκτυπος και η σημασία των ΜΚΟ εξετάζονται περαιτέρω στο Κεφάλαιο 6.)

Η παγκοσμιοποίηση και οι προεκτάσεις της

Καμία εξέλιξη δεν έχει αμφισβητήσει τη συμβατική κρατοκεντρική απεικόνιση της παγκόσμιας πολιτικής με πιο ριζικό τρόπο από ό,τι η ανάδυση της παγκοσμιοποίησης. Τη δεκαετία του 1990, η παγκοσμιοποίηση έγινε λέξη της μόδας, από το πεδίο των κοινωνικών επιστημών μέχρι την πολιτική και τη λαϊκή κουλτούρα, παρότι η χρήση της έχει μειωθεί από τα μέσα της δεκαετίας του 2000. Υποτίθεται ότι ο 21ος αιώνας θα ήταν ο «παγκόσμιος αιώνας». Τι σημαίνει όμως παγκοσμιοποίηση; Είναι όντως υπαρκτή και, αν ναι, ποιες είναι οι προεκτάσεις της;

Ο ορισμός της παγκοσμιοποίησης και η σχετική συζήτηση

Η παγκοσμιοποίηση αντιστοιχεί σε αυτό που ο W. B. Gallie (1955/6) θα αποκαλούσε μια «θεμελιωδώς διαμφισβητούμενη έννοια». Αυτό συνεπάγεται ότι διαθέτει πολλούς ορισμούς, εκ των οποίων μερικοί αλληλεπικαλύπτονται και άλλοι συγκρούονται μεταξύ τους. Έχει οριστεί ποικιλοτρόπως ως εξής:

- «[Η] εντατικοποίηση σε παγκόσμιο επίπεδο των κοινωνικών σχέσεων που συνδέουν απομακρυσμένες περιοχές κατά τέτοιον τρόπο ώστε τα τοπικά γεγονότα να διαμορφώνονται από γεγονότα που λαμβάνουν χώρα πολλά χιλιόμετρα μακριά και αντιστρόφως» (Giddens 1990).
- «Η ενοποίηση των εθνικών οικονομιών στο πλαίσιο της διεθνούς οικονομίας μέσω του εμπορίου, των άμεσων ξένων επενδύσεων, των βραχυπρόθεσμων κεφαλαιακών ροών, των διεθνών ροών εργαζομένων και ανθρώπων γενικότερα, καθώς και των τεχνολογικών ροών» (Bhagwati 2004).
- «Οι διαδικασίες μέσω των οποίων τα κυρίαρχα έθνη κράτη διασταυρώνονται με υπερεθνικούς δρώντες και υπονομεύονται από αυτούς τους δρώντες, με αποτέλεσμα να παρουσιάζουν διαφορετικές προοπτικές για εξασφάλιση ισχύος, διαφορετικούς προσανατολισμούς και διαφορετικές ταυτότητες, ενώ παράλληλα συμμετέχουν σε διαφορετικά δίκτυα» (Beck 2000).

- «Μια διαδικασία (ή ένα σύνολο διαδικασιών) που ενσωματώνει τον μετασχηματισμό της χωρικής οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων και συναλλαγών» (Held et al. 1999).

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

Παγκοσμιοποίηση είναι η ανάδυση ενός σύνθετου δικτύου διασυνδεσιμότητας στο πλαίσιο του οποίου η ζωή μας διαμορφώνεται ολοένα και περισσότερο από γεγονότα που συμβαίνουν, και αποφάσεις που λαμβάνονται, μακριά από εμάς. Ως εκ τούτου, το κεντρικό χαρακτηριστικό της παγκοσμιοποίησης είναι το γεγονός ότι η γεωγραφική απόσταση αποκτά φθίνουσα σημασία και τα εδαφικά σύνορα, όπως εκείνα μεταξύ εθνών κρατών, παύουν σταδιακά να είναι τόσο σημαντικά. Σε καμία περίπτωση, ωστόσο, η παγκοσμιοποίηση δεν συνεπάγεται ότι το «τοπικό» και το «εθνικό» υπάγονται στο «παγκόσμιο». Αντιθέτως, αναδεικνύει την *εμβάθυνση*, καθώς και τη *διεύρυνση* της πολιτικής διαδικασίας, υπό την έννοια ότι τα τοπικά, εθνικά και παγκόσμια (ή ίσως τοπικά, περιφερειακά, εθνικά, διεθνή και παγκόσμια) γεγονότα βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση.

- «Η αναδιαμόρφωση της κοινωνικής γεωγραφίας που χαρακτηρίζεται από την αύξηση των διαπλανητικών και υπερεδαφικών συνδέσεων μεταξύ των ανθρώπων» (Scholte 2005).
- «Μια διαδικασία χωροχρονικής συμπίεσης –κυριολεκτικά ένας κόσμος που συρρικνώνεται– κατά την οποία οι αιτίες ακόμα και εξελίξεων με σαφώς τοπικό χαρακτήρα, από την ανεργία μέχρι τις εθνοτικές συγκρούσεις, είναι δυνατόν να αποδοθούν σε συνθήκες ή αποφάσεις που εντοπίζονται ή λαμβάνονται σε απομακρυσμένα σημεία» (McGrew 2017).
- «[Η] μόδα της δεκαετίας του 1990 και [...] είναι αμερικανικό προϊόν» (Waltz 1999).

Η παγκοσμιοποίηση είναι ένας περίπλοκος, αόριστος και αμφιλεγόμενος όρος. Μια πρόσφατη ανάλυση της βιβλιογραφίας σχετικά με την παγκοσμιοποίηση υποδεικνύει ότι οι συχνά μπερδεμένοι και αντιφατικοί ορισμοί αποτελούν προϊόν του στοιχείου της ταυτολογίας που εμφοιλοχρεί στην έννοια: όσοι θεωρητικοποιούν την παγκοσμιοποίηση συχνά επικαλούνται ισχυρισμούς που αφορούν την ύπαρξη της διάστασης του «παγκόσμιου» (Kamola 2013, 2019). Ο όρος «παγκοσμιοποίηση» έχει χρησιμοποιηθεί για να υποδηλώσει μια διαδικασία, μια πολιτική, μια στρατηγική μάρκετινγκ, ένα αδιέξοδο ή ακόμα και μια ιδεολογία. Έχουν γίνει απόπειρες αποσαφήνισης του χαρακτήρα της παγκοσμιοποίησης με την εισαγωγή της διάκρισης ανάμεσα στην παγκοσμιοποίηση ως *διαδικασία*, ή σύνολο διαδικασιών (υπογραμμίζοντας τη δυναμική του μετασχηματισμού ή της αλλαγής, την οποία μοιράζεται με άλλες λέξεις που φέρουν την κατάληξη «-ισμός», όπως ο εκσυγχρονισμός), και την *παγκοσμιότητα* (globality) ως *κατάσταση* (υποδεικνύοντας το σύνολο των συνθηκών που δημιουργήσε η παγκοσμιοποίηση, όπως ακριβώς ο εκσυγχρονισμός δημιούργησε τη συνθήκη της νεωτερικότητας) (Ste-

Παγκοσμιότητα: Ένα απολύτως διασυνδεδεμένο σύνολο, όπως η παγκόσμια οικονομία· ο κοινωνικός τομέας που δημιουργεί η παγκοσμιοποίηση.

ger 2003). Η δυσκολία ορισμού της παγκοσμιοποίησης ενδεχομένως οφείλεται στο γεγονός ότι δεν πρόκειται για ένα φαινόμενο αλλά για πολλά: δεν αποτελεί μια ενιαία διαδικασία αλλά ένα σύμπλεγμα διαδικασιών, οι οποίες άλλοτε αλληλεπικαλύπτονται και αλληλοσυμπληρώνονται και άλλοτε προκαλούν αντιφάσεις και αντιθέσεις. Εντούτοις, οι διάφορες εξελίξεις και εκδηλώσεις που σχετίζονται με την παγκοσμιοποίηση, ή την παγκοσμιότητα, είναι δυνατόν να εντοπιστούν στο υποκείμενο φαινόμενο της διασυνδεσιμότητας μεταξύ προηγουμένως ασύνδετων ατόμων και θεσμών. Για αυτόν τον λόγο, οι Held et al. (1999) όρισαν την παγκοσμιοποίηση ως «τον διευρυνόμενο, εντεινόμενο, επιταχυνόμενο και αυξανόμενο αντίκτυπο της διασυνδεσιμότητας σε παγκόσμιο επίπεδο».

Μολονότι οι θεωρητικοί της παγκοσμιοποίησης υπερασπίζονται συγκεκριμένες ερμηνείες της, δεν πρόκειται σε καμία περίπτωση για αμοιβαία αποκλειόμενες ερμηνείες. Αντιθέτως, αποτυπώνουν διαφορετικές πτυχές ενός περίπλοκου και πολυδιάστατου φαινομένου. Η παγκοσμιοποίηση ερμηνεύεται με τρεις κύριους τρόπους:

- **Οικονομική παγκοσμιοποίηση** (βλ. σ. 147) είναι η διαδικασία μέσω της οποίας οι εθνικές οικονομίες έχουν, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, απορροφηθεί από μία ενιαία παγκόσμια οικονομία (εξετάζεται αναλυτικότερα στο Κεφάλαιο 5).
- **Πολιτισμική παγκοσμιοποίηση** (βλ. σ. 217) είναι η διαδικασία μέσω της οποίας πληροφορίες, αγαθά και εικόνες που έχουν παραχθεί σε μια περιοχή του κόσμου εισέρχονται στην παγκόσμια ροή η οποία έχει την τάση να